

A három, egymásba fonódó, egymást magyarázó, megvilágító és elbizonytalanító történet éppen azt mutatja be, hogy ami egyszer megtörtént, az akkor is képes hatást kifejteni – akár évszázadok múltán is –, ha valójában nem is történt meg. Elég, ha hiszünk benne. De mégsem elég, hiszen a regény szereplői Tititől Pistán át a történeti szál narrátoráig mind azzal küszködnek, hogy megtalálják az igazságot. És a megváltást.

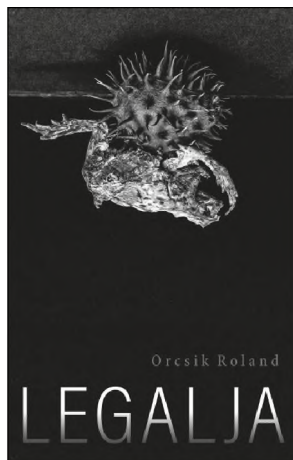
A három szál jó ritmusban fonódik egymásba, és jellegéből adódóan a falusi szál a leghosszabb, az evangéliumi pedig a legrövidebb. Az olvasónak eleinte az lehet a benyomása, hogy hajánál fogva előrángatott ez a koncepció, és valójában nem kapunk arra magyarázatot, hogy Zakariás és Keresztelő Szent János története miért éppen egy magyar faluban elevenedik fel újra. De ha a másik oldalról nézzük, hogy egy magyar faluban egy idős, kétségektől gyötört pap számára fontossá válik ez a történet, akkor már jobban összeáll a kép.

Lassan haladnak a történetiszálak egymás mellett, és első olvasásra bizony nem állnak össze, sok kérdést hagynak nyitva. S az igaz, hogy a szöveg is hajlamos elzsongítani az olvasót, akinek a figyelme ki-kihagy. De megéri átlapozni még egyszer, és összerakni a puzzle-t – már amit lehet egyáltalán. S ha már ennyi fáradságot vesz az ember, akkor előbb-utóbb óhatatlanul elkezd töprengeni Zakariás és az Esperes életének kérdésein, az apokrif és a kanonikus iratok egymáshoz való viszonyán, a hagyományon magán, és azon, hogy van-e megváltás.

FENYŐ DÁNIEL

NEHÉZ MŰFAJ

Orcsik Roland: Legalja

A „politikai vers muzeális műfaj” – mondta Petri 1993-ban, és amíg a rendszerváltás utáni években valóban feleslegesnek tűnhettek a közélettel foglalkozó szövegek, jó ideje mintha újra fontos vonulatként jelentkezne a magyar irodalomban. Azt persze nem könnyű megmondani, hogy mi is az a közéleti költészet, mert voltaképpen minden beletartozhat ebbe a tág dobozba, ami valamilyen módon reflektál arra a társadalmi kontextusra, amelyben megszületett. Abból pedig, ami az utóbbi évek verseskötetterméséből eljutott hozzám, izgalmas fejleménynek tartom, hogy a különböző közéleti, politikai vonatkozások vagy egy tágabb kultúrtörténeti perspektívába ágyazódnak bele (például Kemény István

---

*Forum–Kalligram
Újvidék–Budapest, 2020
130 oldal, 3000 Ft*

Nílus című kötetében vagy Térey János posztumusz kiadott *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholm*ba című kötetében), vagy maguk a közéleti jelenségek és események nőnek alternatív történeti mítoszokká (például Nemes Z. Márió *Barokk feminájában*). Mindezek arra engednének következtetni, hogy mostanra a közéleti költészet bizonyos típusai – amely a személyes élet profán epizódjain keresztül mutatja meg az azt átszövő társadalmi viszonyokat, vagy amelyben e viszonyok a paródia és az ironia kódjai mentén ábrázolódnak – kevésbé tűnnek vonzó alternatívának. E rövid kitekintésre azért volt szükség, mert Orcsik Roland ötödik, *Legalja* című kötetét sajátosan ugyan, de beilleszthetőnek látom abba a trendbe, amely a közéleti költészetben érvényes nyelv kereséseként írható le.

Már a kötet cím is megvilágítja az Orcsik Roland új kötetében található versek központi témáját: a *Legalja* – a társadalom mint morális és politikai közösség állapotának negatív végpontja. Orcsik tehát nem vállalkozik kevesebbre, mint hogy számot vessen a közéleti költészet lehetőségeivel. A „muzeális műfaj” felélesztése érdekében pedig egyéb régi/ősi szövegekig nyúl vissza, még hozzá az ótestamentumi próféták könyveit. A bibliai szövegekhez való visszatérés számos nehézséget rejt magában, ezekkel azonban a szerző is tisztában van. Erre utal a kötet elején található három mottó is, amelyek arról tanúskodnak, hogy a profetikus beszédmód, vagyis egy közösség erkölcsileg biztosnak tételezett pozícióból való megítélése a maga közvetlenségében Orcsik Roland számára is kelles érvényű, a Kierkegaard-mottót idézve „bármí prófétálás legfölbjebb szórakozásként elfogadható és megengedett”. A bibliai próféta, aki még isteni megbízást teljesítve, legtöbbször megingathatatlan erkölcsi pozícióból ostromozhatta a népet életmódjáért, irodalmi archetípusként jelentős változásokon esett át. Amíg kiválasztottságának biztos tudatában a XIX. század költőinek beszélője még nem kérdőjelezte meg saját szerepének hitelességét, addig a huszadik század első harmadára Ady *Ésaiás könyvének margójára* ciklusában az első világháború tapasztalatai nyomán már megjelenik e szerep kétségére vonatkozó reflexió, a rendszerváltás környékére pedig – a nagyelbeszélések megingásával együtt – a próféta, ha meg is mutatkozott, csupán önmaga paródiájaként tehet. A *Legaljának* ugyan van humora, amely leginkább nyelvi leleményességből fakad, illetve szatirikus vershelyzetekből, a prófétai beszédmódot ugyanakkor e szempontból érintetlenül hagyja – nem paródiát készít belőle, hanem újrahasznosítja és megfigyeli. A kötetben csupán elvétve találunk olyan szövegeket, amelyek a közösségi beszéd szituációját teremtik meg. Hiányoznak a cselekvésre felhívás alakzatai, helyette fokozott figyelem összpontosul magára a prófétai nyelvre, amelynek a különböző versszituációkban más-más rétegei tárulnak fel.

Orcsik lírájától nem idegen a bibliai szövegek felhasználása. A 2011-es *Mahler letöltve* című kiváló kötetből többek között a *Bűn és Tsai*. című verse („Kezdetben a Bűn / romlatlan volt, / dolgát végző vitamin” – 85.) vagy a *Harmadolás* (2015) című kötet *Turbo folkja* („És mondá az Úr: Eltörlöm az embert, a kit teremtettem” – 63.) már a *Legalja* szövegeinek közvetlen előzményeként tűnnek fel. A *Mahler letöltve* Gustav Mahler élettörténete és zeneművei, valamint általában a zeneiség versbe való integrálásának és szétírásának kísérlete, amelytől a *Harmadolás* személyességével és letisztultabb versnyelvével jelentősen eltér. A *Legalja* egyfelől követi a *Harmadolás* irányvonalait. Találunk családi életet tematizáló szövegeket, valamint olyan írásokat, amelyek beszélőinek tekintete a természeti tájakra és az épített terekre fókuszál, ugyanakkor a *Harmadolás* csendes és nyugodt hangvétele helyett a *Legalja* részben visszatér a korábbi kötetek nyelvi-képi radikalitásához, avantgárd szöveg-szerző eljárásaihoz. Bizonyos versek a Tandori Dezső *Koppar Köldüséből* ismerős félreütés-poétikát gondolják újra (*Melléütések; Rögzítés*) – akár a félreértés, félrehallás formájában („s megkérdezted, mi az a »ber«? / Elsőre azt hittem félrehallok, / mintha rágás közben elharaptad volna a szó végét – *Ber*, 47.). A kötet emellett felidézi Domonkos István talán leg híresebb, *Kormányeltörésben* című versének nyelvi dezorganizációját – ez aligha független attól, hogy Orcsik Roland Domonkos István írásművészetéről és műfordításairól írta dok-

tori értekezését, valamint Brenner Jánossal közösen szerkesztette a Domonkos verseit összegyűjtő *Allegro Bajbaj* című kötetet (Forum, 2015). A nyelvi idegenség azonban a *Legaljában* mindenekelőtt azáltal jön létre, hogy Orcsik a Biblia archaizáló nyelvét a modern magyar nyelv és a modern élet kontextusába helyezi. E szövegszervező eljárások mentén megképződő nyelvi megszakítottság – Balázs Imre József szavával dadogás (Profécíák, hétköznapiak, *Könyvtársz Online*, 2020. 10. 18.) – pedig csak még inkább felerősíti a kötet nyelvereső attitűdjét, a beszédpozíció hitelességére való folytonos rákérdésezést.

A *Legalja* öt ciklusra tagolódik, főképp rövid sorokba rendezett szabadverseket tartalmaz, de találunk prózaverseket (*Rögzítés; Tisztulási folyamatok; Kijárási tilalom*) és kötöttebb formában írott szövegeket (*Hisztihon; Folyt. köv.*). A kötet felosztása bár segít az anyag könnyebb kezelhetőségében, a különböző ciklusokba sorolt versek nem válnak el élesen egymástól, a hasonló tematikájú vagy versszerkezetű szövegek kettesével-hármasával újra és újra feltűnnek az olvasás során. A kötetbe kerültek direkter politikai versek, intim családi pillanatképek, gyászversek és személyes vallási élményeket rögzítő szövegek, valamint a szerzői jegyzetben *darálmányok*nak nevezett alkotások – e kifejezés különböző, akár nem irodalmi szövegekből készített verskollázsokat jelöl. A tematikai sokféleség okán a versekben megszólaló alak értelemszerűen nagyon sokféle módon artikulálódik: büszke apaként, gyászoló barátként, patetikus szerelmesként, rezignált megfigyelőként és dühödt prófétaként. Ennek ellenére a *Legalja* versei mögött mégis egységes beszélőt tételhetünk, akinek alakja a *Jeremiás-kivonatok* című nyitóversben körvonalazódik. „Éjszaka volt, azt hiszem, / éppen lefekvéshez készülődtem, amikor / belelapoztam a könyvbe, és nem olyan-é / az én ígém mint a tűz, azt mondja az Úr” (9.) – így a felütés, amely egy magánembert jelenít meg, az archaizáló szöveghelyre váltás pedig már jelöli a prófétai szerepbe kerülést. Ez a prófeta azonban nem azonos a bibliából ismert prófétákkal, hiszen ahogy e vers, úgy a kötet egésze is mintegy megszüntetve őrzi meg a transzcendens nyomait: „azt mondja az Úr, a kik az én beszédeimet / ellopják egyik a másikatól, a macskaszemeket / a bicikliről, a boltból pástétomot / de később ímé én a prófétákra támadok / azt mondja az Úr, a kik felemelik / nyelvüket: és azt mondják: / az Úr mondja! / meg akartalak győzni, holott gőzöm sincs, / vettem inkább rozslisztet, kenyeret sütök, / nem kávézom, hanem zöld teát ímé, én / a prófétákra támadok” (9.). A korai hungarofuturizmus gesztusát idézve Orcsik az Úr transzcendens, kétes autoritását felváltja az Úr nem kevésbé rejtelmes, ámde történetileg alig terhelt autoritásával. A beszélő ennek a lényegében autoritás nélküli, szabadon belakható és formálható autoritásnak a médiuma lesz, ezzel pedig kifordítja a bibliai prófeta-mintát: a beszélő nem egyszerűen megnyilatkozást közvetít, hanem – a beszédhelyzet illúziójának fenntartása mellett – meg is teremti azt. A hétköznapi élet leírására használt nyelv és a prófeta archaizáló nyelve egymás mellé kerül, a szimultán versépitkezés és a találó soráthajlások révén egymásba íródnak, ami sajátos ökonómiát hoz létre. A vallási emelkedettséget részben kioltják a profán szituációk, míg azok a bibliai nyelvnek köszönhetően jóval érzékletesebbé válnak.

Olyan beszélő rajzolódik ki a kötetből, aki éli saját életét, hitelt törleszt, családjával, gyerekeivel tölti idejét, a „közösségi hálón kurkász”, és olykor körültekint környezetében. Ugyanakkor ez a beszélő prófétákat is olvas, nyelvüket pedig saját nyelvéhez igazítja. A *Legalja* legnagyobb erénye, hogy a prófétai szerep nem egyszerűen felülírja a magánember szerepét, helyette a két alak a folytonos egymásra igazgatás állapotában van. Így a kötet legjobb versei azok, amelyek a prófeta és a magánember nyelve közötti törésvonalakat nem fedik el, éppen ellenkezőleg, a vers e két szerep vagy nyelv fluiditásában, az odavissza változás folyamatában jön létre. Ilyen például a *Rövidhullámok*, melynek töredékes szerkezetében egymásba ér egy születéstörténet és *Ezékiel könyvének* az a fejezete, melyben az Úr megígéri Izrael népének a hazatérést: „elvágtam a / rugany köldökzsinórt, a vér édesanyád / nem érzel semmit ilyenkor, állították / és adok néktek új szívet, zengte,

és / elveszem a kőszívet testetekből, és / adok nektek hússzívet, de ki mondta" (12.). A bibliai szituáció távoli referenciaként szolgál, a szöveghely kiszakad eredeti kontextusából, az Úr hangja gyermeki tisztánlátássá transzponálódik: „beszéltem hozzád, akkor nem / a nyelv, hanem a figyelmed, a hang / belém hatolt, az állaté, de több / mint állat, kevesebb én" (12.). Hasonlóan kiemelkedő szöveg a *Debóra*, amelyben egy „[r]ánzésre tíz-tizenkét éves" gyerekprostituált szólama Debóra prófétaasszony Siserá hada elleni győzelem alkalmából íródott éneke mellé rendelődik: „*A hegyek megrendültek / Gyere, / az Úrnak orczája előtt. // pár perc, itt a közelben. / Új isteneket ha választott a nép, / Ne félj, élvezz belém, / mindjárt kigyúlt a harc a kapuk előtt. // kiműtötték a méhemet. // Így vesszenek el minden te ellenségeid, Uram!*" (53.)

Különböző regiszterek, megszólalásmódok keverése, egymással való kioltása szintén része az Orcsik korábbi kötetében megismert eszköztárnak. A *Mahler letöltve* kötetben együtt serceg a zsír a Mahlert játszó lemeztűvel (*Mahler a konyhában*, 93.), ahogy a *Harmadolásban* vizeletből készül a hóangyal glóriája (*Húgyglória*, 50.). A kötetben előforduló bibliai szöveghelyek többsége leszakad eredeti kontextusáról, a *Legalja* verseinek értelmezési lehetőségeit ezek ugyan tágítják, az idézetek és parafrázisok alkalmazása azonban sokkal inkább valamiféle sajátos nyelvi atmoszféra megteremtésére szolgál; megadják a *Legalja* végítéletserű alaptónusát, amelyet azonban a profán nyelv újra és újra kisiklat. A szent és a profán elemek a legtöbb versben egymással párhuzamosan jelennek meg, a *Tekebábuk* ciklusban található, jobbára „megtisztulást kereső verseknek" nevezhető szövegekben e két szerep közti határ felszámolódik. Vannak köztük kevésbé érdekes szövegek, a *Daimon* című vers azonban különösen izgalmas, ahogy a posztthumán poétika keretein belül íródik újra a próféta és a magánember alakja, így válik a beszélő egyszerre az erdő királyává és üldözött lombalakóvá, akinek megtisztulási vágya nagyon is profán imperatívuszokban artikulálódik: „Gyertek közelebb, / faljatok föl, / okádjatok, szarjátok ki / gyenge húsomat. / Szervesüljek eggyé" (68.).

A kétségkívül remek szövegek mellett számos olyat is találunk, amelyekben a szerep-próbálgatás kevésbé érvényesül. Egyes versek beszélője magabiztos ítésként tűnik fel, akinek közhelyes, direkt politikai utalásai – mint például „Csak egy újabb nulla a számlán, kurvul az egyház: / bűzlik a friss stadion, mocskos a szent diadal" (*Folyt. köv.*, 30.) – inkább kárára vannak a politikai megszólaláshoz máskülönben reflektáltan közelítő kötetnek. Vannak ugyan érdekesebb alkotások a személyes hangvételi versek között is, például azok, amelyekben a gyermeki beszéd, a világra való rácsodálkozás nagyobb etikai dimenzióba ágyazódik („Azért hallgat az eszes / ebben az időben / mert gonosz idő ez.« / »De, de«, mondtad egyre hangosabban, / [...] / »De, de«, / visszahangzott fejemben / a szintiszta ellenállás" – *Szántiszta*, 28.), legtöbbjük azonban – a kötet más verseitől elütve – túlstilizáltak („Mint hullócsillagok augusztusban, / cikázó villogótól / felgyúltak és elhamvadtak / testünk meteordarabjai" – *Amazon*, 86.) vagy motiválatlanul hathatnak. A próféta és a magánember közti skála e végén elhelyezkedő darabok általában valami egyszerű, hétköznapi helyzettel nyitnak, fókuszuk pedig a záratra helyeződik, amelyeknek összefoglaló jellege vagy intertextuális utalása („Fiam a báger munkáját, / én a romokat figyelem. / Fejünk fölött elhúz egy fecsképár" – *Szomszéd*, 103.) csak mérsékeltlen képes kompenzálni súlytalanságukat.

A *Legalja* csúcsa a kötet 15 oldalas záróverse, a *Fekete péntek*. Az Orcsik által megteremtett prófétai nyelv avantgárd kiteljesedése és végpontja is egyben. Egyéb, a szerző által darálmányoknak nevezett szövegekkel is találkozunk a kötetben, amelyekben Orcsik a vers alapjául szolgáló szöveget széttördeli, majd rövid verssorokba rendezi újra. Ez a típusú kollázs-technika az eredeti szöveg szintaktikáját felrúgja, eltöri a szavakat, megbontja integritásukat, így a pretextus romjaiból új értelmezői irányokat kijelölő, az értelmezést azonban folytonosan megakasztó-kizökkentő alkotás jön létre. A rövidebb szövegek, pél-

dául a *Rozsda* esetében, amelynek alapja Losoncz Alpár Sinkó Ervinről írt *Idégség forever* című értekezése, még lehetséges egyfajta értelmezői játék, amelyben az olvasó a megtört szavak összeillesztgetésével megpróbálja újrendezni a verssorokat, rekonstruálni azt, ami az eredeti szövegből rekonstruálható. Ez a kirakósdi egy olyan hosszúvers esetében, mint amilyen a *Fekete péntek*, aligha lehetséges. A záróvers két kultúrtörténetileg fontos szöveget, a *Jelenések könyvét* és a *Kommunista kiáltványt* veszi alapjául, amelyek ugyan regiszterükben különböznek, ám mindkettő egy teleologikusan elképzelt történelem végpontját jelöli ki a maga módján. A versben helyet kap még egy kortárs beszélői szólam, ennek keretein belül különböző történelmi traumák (például a délszláv háború) és a társadalmi frusztráció nyomai jelennek meg: „vese máj tüdő kimetszik / kelet nyugat szabadpiac / addig nem gond addig nem gond / míg nálunk nincs míg ná / mzeti hánybolt a pénz / tárgép mögött újszövetség / míg én be nem a lábad te / apa mi az a háború / nem értem mondd magyarul” (113.). A különböző történelmi tapasztalatok radikális feldarabolása és egymásra rétegződése a neoavantgárd egyik jellemző eljárásaként lehet ismerős, a *Fekete péntek*ben pedig ennek mintájára a jelen kiüresedése sajátos szinkretizmuson belül válik érzékelhetővé. Ezt jelzi a *Fekete péntek* cím is, amely a végítélethez illő modalitás mellett magában hordja a fogyasztás nagyünnepére, a Black Fridayra való utalást. A szöveg azonban elliptikusságával folyton megakasztja az értelmezést. Az olvasó elveszik a sorokban, nyelvi töredezettsége okán a jelentés felfüggesztődik, így felfokozódik a szöveg intenzitása. Az olvasó tehát egy szövegesített rítusnak lesz része. Erőtéljes hangzása van a *Fekete péntek*eknek, ezt pedig az Autopsia művészeivel közösen készített, interneten elérhető, prédikációra emlékeztető hangzó költeményként is visszaigazolja.

Orcsik Roland *Legalja* című kötetének színvonala egyenetlen. A számomra kevésbé meggyőző *Harmadolás* című kötet verseihez hasonló, kissé koravén, csendesebb szövegek súlytalanok hatnak. A kegyetlen prófétát megszólaltató versek önmaguk súlyától nehezülnek el. Ugyanakkor azok a versek, melyek a magánember és a próféta szerepének illesztgetését és az ennek nyomán keletkező töréseket, összeéréseket mutatják meg, kiemelkedő szövegek, csakúgy, mint a kötet minőségi ingadozását leginkább kompenzáló záródarab. A *Legalja* koncepciójában ambiciózus vállalkozás felejthető és emlékezetes szövegekkel. Összességében az avantgárd versnyelv, a prófétai beszéd és a személyesség kódjainak figyelemre méltó kollázsa.